

Publikowane w „Polskiej Sztuce Ludowej”

1. Nieznany drzeworyt ludowy	1953 nr 3
2. Zdobione duhy podlaskie	1953 6
3. Ceramika pomorska	1954 4
4. W związku z uwagami o art. „Ceramika pomorska”	1955 3
5. Sztuka ludowa w muzeach Bukaresztu	1956 2
6. Pisanki w Radomskiem	1956 4/5
7. Szymon Czerniakiewicz — podlaski wycinankarz ludowy	1957 1
8. Zabytki plastyki ludowej na Podlasiu Wschodnim	1956 4/5
9. Na tropach skulskich ochweśników	1957 4
10. Jan Rudowski — rzeźbiarz ludowy	1958 1
11. Marcin Gąsior — świątkarz z Łapajówki	1958 2
12. Zagadnienie genezy haftów kaszubskich	1958 3
13. Ludowe rzeźby z XVIII wieku	1959 4
14. Na marginesie genezy haftów kaszubskich	1959 4
15. Wincenty Flak — rzeźbiarz samouk	1961 1
16. Józef Zagórski — unicki świątkarz	1962 1
17. Wystawa ikon w Krakowie	1965 1
18. Pisanki białostockie	1965 2

Publikowane w „Ziemi”

19. Romańskie rzeźby w Inowrocławiu	1956 nr 2
20. „Ojciec ochweśników” (Skulsk)	1957 3/5
21. Odkrycie w wiejskim kościółku (Słapanowo)	1957 8/10
22. Średniowieczna rzeźba w kapliczce podlaskiej	1957 3/5
23. Sekret klocków drzeworytniczych (Płazów)	1957 10/12
24. Wędrowny rzeźbiarz w Lubelskiem	1958 1/15
25. Radomszczański Zagłoba ludowy	1958 3/17

W innych czasopismach

26. Rodzajowe sceny religijne w XVII-wiecznych haftach pomorskich, „Biuletyn Historii Sztuki”	1961 4
27. Dzieje rodu Bogdańskich, malarzy cerkiewnych po obu stronach Karpat, „Vedecki Sbornik Muzea Ukrajinskej Kultury-Svidnik, R. I. (w druku)	

W rękopisie

Pierwiastki ludowe w malarstwie polskim I poł. XIX wieku (praca magisterska)
Zarys polskiej plastyki w obrzędach XIX-wiecznych ikon małopolskie i ich znaczenie historyczne (praca doktorska)
Sztuka ludowa pow. chrzanowskiego (monografia pow. chrzanowskiego — przygotowana do druku).

R E C E N Z J E

Chwalisław Zieliński: SZTUKA SAKRALNA, Księgarnia św. Wojciecha 1960, s. XXXVI + 1004 i 21 tablic (aneks).

Książka przeznaczona jest w pierwszym rzędzie dla artystów współpracujących przy budowie, wyposażeniu, ozdobie i konserwacji kościołów. Podtytuł — Podręcznik opracowany na podstawie przepisów kościelnych.

Autor — sam artysta, obeznany z praktyką sztuki kościelnej — gromadził od wielu lat materiały z zakresu historii praktyk sztuki sakralnej. Wynikiem tej pracy jest obszerne dzieło składające się z trzynastu dużych rozdziałów i zaopatrzone w bibliografię oraz indeks alfabetyczny, skorowidz ikonografii biblijnej i trzy słowniki ważniejszych terminów architektonicznych i plastycznych, sztuki sakralnej polsko-łaciński oraz sztuki sakralnej łacińsko-polski.

Książka ma arcybiskupie imprimatur, co gwarantuje jej zgodność z przepisami kościelnymi i prawidłowość stosowanej w niej nomenklatury — może więc jako źródło dokładnych pod tym względem informacji służyć każdemu inwentaryzatorowi sztuki kościelnej. Ponadto

jest to pierwsza w języku polskim praca, która wymienia i usiłuje objaśnić dosłownie chyba wszystko, co dotyczy tej dziedziny. Pod tym względem książka może być przydatna nie tylko dla inwentaryzatorów, lecz i dla etnografów, którzy np. w rozdziałach o ikonografii chrześcijańskiej i o tematyce ikonograficznej znajdują podstawowe wiadomości potrzebne przy opracowywaniu rzeźby i malarstwa ludowego o tematyce religijnej.

Większość tablic poświęcona jest różnym historycznym strojom zakonnym i świeckim, a ponadto kościelnym szatom, sprzętom oraz znakom i godłom.

Niestety, autor potraktował dość pobieżnie część historyczną; zapewne chodziło mu raczej o informator-przewodnik po zagadnieniu niż o udokumentowaną, szeroko rozbudowaną pracę naukową. Zadanie informacyjne książka zresztą spełnia i jest na naszym rynku publikacją na pewno bardzo pożyteczną.

Maria Przeździecka

UKRAINSKE NARODNE DEKORATIWNE MISTECTWO — RIŻBA TA ROZPIS. Wyd. Derżawne Wydawnictwo Literatury i Budiwnictwa i Architektury USSR [Państwowe Wydawnictwo Literatury o Budownictwie i Architekturze USRR], Kijów 1962, s. 120, ilustr., 3, s. tekstu + metryki opisowe.

Piękne wydawnictwo albumowe, z ilustracjami wykonanymi techniką rotograwiurą, zawiera przedstawienia eksponatów pochodzących w większości z Kijowskiego Państwowego Muzeum Sztuki Ukrainskiej, wyłączając reprodukcje wzorów pisane, których większość znajduje się w muzeach lwowskich. Część pisana — niewielka, bo obejmująca jedynie wstęp i opisy ilustracji, opracowana jest w dwu językach: ukraińskim i rosyjskim. We wstępie znajdujemy omówienie materiału ilustracyjnego, zgrupowanego w czterech rozdziałach.

Rozdział pierwszy, zatytułowany „Artystyczna obróbka drewna” zawiera przykłady różnych rodzajów rzeźby w drzewie, malatur i inkrustacji. Reprezentują je reprodukcje zdobionych detali architektonicznych, rzeźbionych i malowanych mebli, naczyń i narzędzi gospodarstwa domowego. Według informacji w tekście, ludowa snycerka ukraińska XIX—XX w. osiągnęła najpełniejszy rozkwit w okolicach Czernihowa, Kijowa, Połtawy, Zo-

łotonoszy, Nowgorod-Siwierska, Sośniny i zachodnich części Ukrainy — szczególnie Lwowa, Jaworowa, Kolo-my, Kosowa i Zabiego. Z zanikiem użycia naczyń i innych przyborów gospodarczych z drewna, związane z nimi tradycje zdobnicze przenoszą się na przedmioty czysto dekoracyjne. Artele i poszczególni rzemieślnicy wytwarzają najrozmaitsze szkatułki, wazki, puchary, zabawki i pamiątki. Obecnie snycerka rozwija się w okręgach: stanisławowskim, charkowskim, sumskim, tarnopolskim, zakarpackim, lwowskim.

W drugim rozdziale „Ceramika artystyczna” reprezentowana jest barwnymi kopiami malowanych naczyń użytkowych i dekoracyjnych oraz kafli. Ludowa kultura artystyczna całej Ukrainy charakteryzuje się bogato rozwiniętym garncarstwem, z wyraźną znaczoną specyfiką poszczególnych regionów, zależną od miejscowych warunków, gatunku surowca, tradycji zdobniczych itp. W XVIII i XIX w. szczególnie rozwi-

nięta była wytwórczość kafli w okręgu czernihowskim. Zdobione były prostym motywem bukietu „fioleczka”, który powtarzał się jako raport na całej powierzchni pieca.

W przeciwieństwie do opisywanych poprzednio kafli z okolic Czernihowa, poszczególne kafle huculskie różnią się między sobą tematem i formą dekoracji, dzięki czemu powierzchnia pieca nabiera barwności i staje się bogatsza. Czerwoną ceramikę środkowej Ukrainy pokazują ilustracje starych naczyń kijowskich i szczególnie interesujących ze względu na kolorystykę misek podolskich. W podolskiej, kijowskiej i czernihowskiej ceramice, motywy roślinne przeplatają się z elementami wzorów geometrycznych: kropkami, liniami itp. Ceramikę huculską zdobi ornament geometryczny, rozmieszczony bądź w układzie strefowym, zapewniającym całą powierzchnię przedmiotu, bądź w połączeniu z elementami roślinnymi i dekoracyjnie traktowanymi wyobrażeniami zoomorficznymi.

Głównym ośrodkiem ukraińskiej ceramiki artystycznej czasów porewolucyjnych stała się Oposznia w okręgu połtawskim. Ceramika oposzniańska odznacza się bogatą, kolorową ornamentyką.

Współczesny przemysł ceramiki użytkowej i budowlanej USRR w zdobnictwie często nawiązuje i przetwarza wzory tradycyjnego garncarstwa ludowego.

Rozdział trzeci, zatytułowany „Artystyczna obróbka metalu, rogu, kości” zawiera ilustracje wyrobów metalowych i przedmiotów ze skóry i kości, zdobionych wybijanymi i grawerowanymi elementami metalowymi, jak blaszki, gwoździe itp.

Ciekawie przedstawiają się przykłady starych prochownic z rogu jelenia, charakteryzujących się niezwykłą delikatnością rysunku i mistrzostwem kompozycji.

Zastrzeżenia budzi sposób potraktowania ostatniego, czwartego rozdziału, zatytułowanego „Ornamenty”. W myśl założeń wstępu, ma on stanowić podstawę dla syntetycznych rozważań na temat specyfiki ornamentu

ukraińskiego, z którym zapoznajemy się w pierwszych trzech rozdziałach. Opisuje jednak tylko zdobnictwo pisane, czyli przedmiotów różniących się od poprzednio omawianych pod względem surowca i techniki dekorowania. Dlatego też nie wydaje się możliwe do przyjęcia dla całego materiału i obszaru reprezentowanego w albumie, podany w tekście, następujący wniosek: podstawową zasadą budowy ornamentu jest regularność rozmieszczenia motywów ornamentalnych w oddzielnych polach, utworzonych przez podział powierzchni poprzecznymi i podłużnymi liniami. Zasada ta stwarza ustaloną rytmiczność kompozycji i możliwość otrzymania raportów. Śluszniejszy natomiast wydaje się wniosek drugi, że w zdobnictwie ludowym środkowej Ukrainy przeważają motywy roślinne, a zachodnie — geometryczne.

Jak wspomniano poprzednio, materiał, na którym wnioski powyższe oparto, stanowią głównie dekoracje występujące na pisankach. Sposób jednak, w jaki wzory te zostały w albumie podane, musi nasuwać daleko idące zastrzeżenia. Pisanka stanowi bryłę obrotową, na której kompozycja ornamentalna wykonana jest z pełnym zrozumieniem formy, co przeważnie podkreślają równoleżnikowe czy południkowe lub siatkowe podziały. Tymczasem w omawianym tu albumie wzory skopiowane z pisaneł rozwinięte zostały na płaszczyznach prostokątnych lub kolistych, co w rezultacie odbiera im pierwotny charakter, a stwarza wrażenie fragmentu kolorowej tkaniny drukowanej czy wstęgi.

Album, który dla badacza sztuki ludowej ma niewątpliwą wartość porównawczą, spełniałby swoją rolę w sposób bardziej precyzyjny, gdyby proveniencja poszczególnych przedmiotów podana była ściśle, a nie ograniczała się wyłącznie do ogólnego określenia okręgu (oblast') z którego przedmiot pochodzi. Ułatwiłoby również korzystanie z niego większe przestrzeganie rzeczowego i geograficznego układu przedmiotów na poszczególnych tablicach.

Anna Dobrzańska-Pawlicka

ETNOGRAFICZESKIE KOLLEKЦИИ W MUZEACH SSSR, pod red. A. M. Razgona przygotowali A. J. Michajłow-skaja i D. A. Rawikowicz, Moskwa 1964, s. 118.

Niewielka ta książeczka ukazała się staraniem Instytutu Naukowo-badawczego Muzealnictwa Ministerstwa Kultury RSFR w Moskwie i jest jedną z wielu publikacji, przygotowanych z okazji VII Międzynarodowego Kongresu Nauk Antropologicznych i Etnograficznych. Jest to pierwszy, na miarę możliwości wydawców, systematyczny informator o materiałach etnograficznych, przechowywanych w kilkuset muzeach najrozmaitszych typów na terenie całego Związku Radzieckiego.

Wydawnictwo poprzedzone jest krótkim wstępem, dającym ogólną charakterystykę etnograficznej zawartości muzeów, związanej z poszczególnymi etapami rozwoju etnografii na terenie imperium rosyjskiego, a później Związku Radzieckiego. Autorzy wstępu zwracają uwagę na olbrzymie bogactwo muzealnych materiałów z zakresu sztuki ludowej. Ze wstępu również dowiadujemy się, jakimi metodami zgromadzono dane potrzebne do wydania informatora. Uzyskano je dzięki odpowiedziom na ankietę, rozesłaną do muzeów na terenie Związku Radzieckiego. Ta forma zbierania informacji, zresztą niewątpliwie przyspieszająca publikację pracy, jest jednocześnie przyczyną pewnych jej niedostatków. Należy do nich pominięcie niektórych instytucji muzealnych, czego zresztą świadomi są wydawcy, a także nierówna wartość danych, nadesłanych przez poszczególne muzea.

Wiadomości o muzeach chroniących zbiory etnograficzne przedstawione są wg podziału na republiki, a w ich ramach, zgodnie z podziałem administracyjnym, republiki autonomiczne, kraje i obwody. Schemat informacji o poszczególnych muzeach obejmuje, poza pełną nazwą instytucji i jej adresem, również dane o roku założenia placówki, ilościową charakterystykę zbiorów etnograficznych, dane o pochodzeniu zbiorów, przy czym wymienia się najbardziej zasłużonych zbieraczy i określa teren przez nich eksplorowany, a także rzeczową charakterystykę kolekcji. Cennym uzupełnieniem większo-

ści informacji o poszczególnych muzeach jest wykaz przewodników, albumów i innych publikacji opracowanych na podstawie zbiorów muzeum czy też dotyczących terenu, z którego muzeum gromadzi materiały. Oczywiście, pozostający w ręku pracowników muzealnych dostarczających odpowiedzi na ankietę dobór publikacji nie zawsze jest w równym stopniu reprezentatywny, a tym samym wartościowy dla czytelnika.

Powracając do sprawy pominięcia w informatorze niektórych muzeów posiadających interesujące zbiory etnograficzne, należy zasygnalizować niewymienienie m. in. Muzeum Sztuki Ludowej w Moskwie (ul. Stanisławskiego 7), eksponującego wytwory przemysłu ludowego i artystycznego. Pominięte są również Muzeum Religii i Ateizmu w Leningradzie (Kazański sobór), w którym godne uwagi są np. materiały z zakresu wierzeń i sztuki ludów syberyjskich pochodzące jeszcze z badań m. in. W. G. Bogoraza-Tana, Muzeum Sztuki Stosowanej Uzbekistanu w Taszkencie (ul. Szpilkowskaja 7), dającego w swej ekspozycji kapitalny obraz przeobrażeń w artystycznej wytwórczości Uzbekistanu, czy Muzeum Archeologii i Etnografii im. M. S. Andrejewa Akademii Nauk Tadżyckiej SRR w Duszanbe (ul. Kujbyszewa 12) jednej z najlepiej zorganizowanych i przystosowanych do potrzeb pracy naukowej placówek muzealnych radzieckiej Azji Środkowej. Bardzo przydatny w tego typu wydawnictwie mógłby się okazać indeks geograficzny.

Wymienione niedostatki nie zmieniają jednak faktu, że praca jest bardzo użyteczna dla każdego kto interesuje się etnograficzną problematyką Związku Radzieckiego czy też pozaradzieckimi zbiorami etnograficznymi, zgromadzonymi w radzieckich muzeach. Praca ta jednocześnie nasuwa myśl o celowości opracowania i wydania informatora o materiałach etnograficznych w muzeach polskich.

Zbigniew Jasiewicz

Miejsce, jakie poszczególne dyscypliny humanistyczne zajmują w świadomości szerokich rzesz społeczeństwa, uzależnione jest w dużej mierze od stopnia popularyzacji i stworzonego kręgu sympatyków i odbiorców. W Polsce niewątpliwie najlepiej wśród dyscyplin humanistycznych znane są osiągnięcia archeologii, podczas gdy np. zagadnienia etnografii wciąż jeszcze znajdują się na szarym końcu. Przykładem, w jaki sposób rozbudzać zainteresowania dla zagadnień etnografii, są wydawnictwa zagraniczne, między innymi recenzowana tu książka Maxa Kislintera *Alte bäuerliche Kunst*. Jest ona drugą pozycją serii pt. *Denkmäler der Volkskultur aus Oberösterreich*, wydawanej przez Oberösterreichisches Landesmuseum w Linzu nad Dunajem. W serii tej, jako pierwszy tom, ukazała się praca tego samego autora pt. *Alte Bauernherrlichkeit*, obecnie już całkowicie wyczerpana. Wielkie zainteresowanie czytelników sprawami twórczości ludowej oraz niezwykle serdeczne przyjęcie, z jakim spotkała się pierwsza książka, skłoniły Maxa Kislintera do opublikowania dalszej części zgromadzonych przez siebie materiałów, zebranych w terenie, na obszarze Górnej Austrii. Autor będąc malarzem, grafikiem, a równocześnie etnografem, zaobserwowane przez siebie zjawiska utrwala na planszach, wykonanych różnymi technikami, z których każda stanowi dokument tradycyjnych wytworów dawnej kultury ludowej.

Omawiana książka ma 246 stron, z czego 12 przypada na wstęp i zakończenie, opracowane przez dr Fr. Lippa, dyrektora Landesmuseum w Linzu. Ponadto 10 stron zajmuje indeks rzeczowy i spis ilustracji, na pozostałe zaś 224 składa się 112 jednostronicowych tablic (w tym 72 jednobarwnych i 40 kolorowych) oraz tyleż samo objaśnień do ilustracji. Całość ułożona jest w ten sposób, że na rozwarciu książki po prawej stronie mamy planszę z rysunkami, a po lewej tekst zawierający metrykę przedstawionych obiektów oraz dokładny ich opis.

Materiał przedstawiony na planszach jest bardzo różnorodny. Ilościowo przeważają zdecydowanie: architektura i wszystkie związane z nią elementy. Mamy więc: całe zagrody, pojedyncze domy i ich wnętrza, stajnie, stodoły, spichlerze itd., drobny detal architektoniczny zdobiący te budynki, a także kilka rodzajów studzien, płotów czy suszarni do tytoniu.

Prócz architektury świeckiej spotykamy też tablice, na których są rysunki kaplic i drewnianych kościółków.

Dużo uwagi poświęcił Kislinger meblom i sprzętom domowym. Niekiedy całą planszę zajmuje jeden tylko przedmiot, jak np. szafa, łóżko czy skrzynia. Na innych znajduje się ich kilka. Z ważniejszych mebli i sprzętów gospodarstwa domowego należy wymienić tu, oprócz wspomnianych już wyżej, różnego rodzaju stoły, ławy,

zydle, kołowrotki, półki na talerze, maglownice, kijanki, faski, solniczki itd. Kilka plansz poświęconych jest wyłącznie pokazaniu rozmaitych form pieców, od zupełnie prostych, gdzie górna część pieca w formie prostopadłościanu, ułożonego z kafli, spoczywa na drewnianej lub murowanej podstawie, aż do bardzo wymyślnych, nawiązujących do stylu rokoko czy empire będących ozdobą świetlicy.

Z przedmiotów używanych w gospodarstwie na specjalną uwagę zasługują prasy do wina, które na terenie Przedgórza Alpejskiego (Alpenvorland) są szczególnie rozpowszechnione w związku z dużą uprawą winnej latorośli. Prasy te, ze względu na swą bogatą dekorację snycerską, reprezentują wysoką wartość artystyczną.

Mało stosunkowo miejsca zajmuje w omawianej książce strój ludowy, dziś już na terenie Austrii będący w zupełnym zaniku. Zaledwie parę plansz zawiera całe komplety ubiorów, przeważnie przerysowanych przez autora ze starych fotografii. Znajdują się tu również poszczególne części strojów, jak np. paski, koszule, skarpetki itd.

Z innych przedmiotów, które Kislinger publikuje w swej pracy, wymienić należy ciekawe ołtarzyki domowe, świątki znajdujące się we wnękach na zewnętrznych ścianach domów oraz obrazy na szkle spotykane w mieszkaniach wiejskich i przydrożnych kapliczkach.

Trochę marginesowo potraktowane zostały kute ozdoby wyroby z żelaza. Znalazły się wśród nich zawiasy, wykładki przy zamkach oraz kilka przykładów żelaznych krzyżów nagrobnych i z kapliczek. Jeszcze słabiej reprezentowana jest ceramika, która pokazana została na planszy przedstawiającej otwartą szafę, gdzie oprócz glinianych naczyń znajdują się również metalowe talerze, dzbanki i puchary.

Uzupełnienie książki stanowią tablice przedstawiające przedmioty związane z obrzędami, a więc maski, pierniki i in.

We wszystkich rysunkach podkreśla autor stronę dekoracyjną obiektu, kładąc nacisk na sposób zdobienia czy to syncerką czy polichromią, względnie jednym i drugim równocześnie.

Książka Maxa Kislintera *Alte bäuerliche Kunst* jest wydawnictwem albumowym, mającym zarówno wysoką wartość artystyczną, jak i dokumentacyjną, co zapewnia jej miejsce zarówno na biurku badacza, jak i w bibliotece kolekcjonera-amatora, zbierającego piękne wydawnictwa. Powodzenie, jakim książki Kislintera cieszą się w Austrii i poza jej granicami, wskazuje, że tego rodzaju wydawnictwa są skutecznym narzędziem w akcji popularyzowania ludowej kultury.

Zofia Cieśla-Reinfussowa